

PRESENT I FUTUR DE LA NOVA HISTÒRIA DE LA DONA

Mª Dolors Ricart i Sampietro

Una valoració crítica de la situació actual dels estudis sobre la dona a la Catalunya moderna ha de contenir, necessàriament, referències i reflexions sobre diversos aspectes que configuren, en relació els uns amb els altres, la realitat historiogràfica d'un àmbit en un determinat espai i temps, sense els quals no es pot obtenir una visió de conjunt. Els punts que conformen el contingut de la comunicació tracten de la gènesi de la nova història de la dona -el com, quan i per què es produeix el seu "takeoff"- valorant la resposta al nostre país en relació a aquest tema; comentarem breument quines són les bases teòriques i conceptuals de les quals es nodreix i la forma en què han estat assumides en les nostres investigacions; mesurar els nivells i qualitat de les realitzacions de què fins avui disposem que ens permeti finalment suggerir una projecció al futur d'aquest camí tot just encetat.

Gènesi de la nova història de la dona

Estretament lligada a estímuls no específicament acadèmics, el que denominem la nova història de la dona neix en uns moments d'efervescència política sota els impulsos del moviment feminista dels anys 60 el qual, en plantejar-se les causes de la situació diferencial de la dona en la societat, necessita mirar enrera, preguntar-se el per què d'una realitat injusta, amb la voluntat de guanyar per les dones espais i protagonisme. Aquesta nova disciplina s'inicia, doncs, com a suport científic d'uns objectius polítics i d'una expectativa social.

Fruit dels esforços de les primeres generacions d'historiadors de la dona(1) es va elaborant progressivament un nou marc teòric i metodològic coherent amb els principis i premisses que

1.- Sense cap ànim d'exhaustivitat, citem algunes de les aportacions teòriques: Juliet Mitchell, "Women, the longest revolution", *The New Left Review*, 49, 1966. Gerda Lerner, *The Majority Finds its Past. Placing women in History*, Oxford, 1979. Natalie Z. Davis, *Society and Culture in Early Modern France*, Stanford, 1975. Joan W. Scott, "Gender: A Useful Category of Historical Analysis", *The American Historical Review*, 91, 1986, pp. 1053-75. Genevieve Fraisse, "Singularite feministe. Historiographie critique de l'histoire du feminisme en France", A: Michelle Perrot, *Une Histoire des Femmes est-elle possible?*, Paris, 1984, pp. 190-204. VV.AA., *Debats* n° 7, 1984.

Una bona síntesi sobre la "nova història de la dona" a: Mary Nash, "Desde la invisibilidad a la presencia de la mujer en la historia: corrientes historiográficas y marcos conceptuales de la nueva historia de la mujer", *Nuevas Perspectivas sobre la mujer*, Actas de las Primeras Jornadas de Investigación Interdisciplinaria, Madrid, 1982, pp. 18-37. Veure també: Isabel Morant, "La Mujer en la Historia", *Debats*, n° 7, 1984.

alimenten aquesta nova perspectiva històrica. Una de les principals preocupacions és la de superar l'estadi descriptiu i descontextualitzat de les biografies de dones notables realitzades per la historiografia més tradicional, al considerar que no són representatives del col·lectiu femení sinó excepcions amb un valor més anecdòtic que històric.

Se la denomina "nova història de la dona" per diferenciar-la també dels clàssics estudis realitzats abans dels anys 60 des d'una concepció androcèntrica i neopositivista que no es planteja nous mètodes ni interpretacions, sinó que es formula el progrés històric com el progrés dels homes, sense tenir en compte si l'evolució de la dona és paral·lela a la masculina.

Què significa incorporar la dona a la història? Per a Gerda Lerner (2) es tracta d'un repte, ja que modifica substancialment la visió mantinguda per corrents historiogràfics tradicionals -des de la liberal fins a la marxista- i remarca algunes de les novetats que suposa adoptar un punt de vista femení dins els estudis històrics: constata que la dona té una història que ha restat amagada pel predomini dels valors d'una societat patriarcal; valors que han estat internalitzats tant pels homes com per les dones.

Es fa necessari pensar quins són els aspectes que configuren la realitat històrica de la dona i això significa plantejar-se nous temes i interpretacions. La voluntat d'estudiar l'experiència femenina com a punt de partida significa incloure el concepte "gènere" com a categoria d'anàlisi històrica. Però el col·lectiu femení no pot categoritzar-se com una minoria amb uns problemes comuns com ha fet sovint la història social, perquè no ho és numèricament, i perquè tot i la seva marginació històrica, les dones es distribueixen en diverses classes socials -dominants o subalternes-, i aquesta diferent ubicació social fa necessari un complement explicatiu de classe que cal tenir en consideració.

Cal també barrar el pas a la tòpica excusa dels historiadors que justifiquen el seu desinterès per els estudis sobre la dona basant-se en una pretesa inexistència de fonts, proposant-se de noves i revisant el tractament a les més tradicionals. Integrar la dona en la història significa qüestionar-se també la periodització tradicional basada en categories més apropiades a les activitats masculines. Un exemple molt suggerent d'aquesta nova direcció en els dona Joan Kelly en el seu estudi sobre la significació del Renaixement des del punt de vista de la consideració social de la dona (3).

Finalment, i lligat amb el punt anterior, si hem d'integrar l'Experiència femenina en la nostra concepció de l'evolució històrica es fa evident la necessitat de redefinir els conceptes i valors en què ens hem basat fins ara, fent-nos la pregunta: com s'explicaria la història si fos vista a través dels ulls femenins i ordenada a partir dels valors que defineixen aquesta meitat de la població?. Per exemple, el criar els fills és una funció econòmica i social essencial sense la qual la societat no existiria (4) i per tant s'han de tenir en compte les trascendents repercussions dels canvis produïts dins l'espai domèstic en relació a aquest tema. En definitiva, cal que es produeixi un canvi de paradigma, substituint la noció de què la civilització és allò creat, defensat i consolidat pels homes, mentre que les dones han "contribuït" (5) a aquest progrés de forma marginal, noció que no deixa de traslladar-nos un coneixement incomplet i distorsionat de la realitat.

Aquestes són algunes de les conclusions teòriques generades a partir dels anys 70 per les escoles anglesa, americana i en menor mesura, italiana i francesa en el sí de la nova història de la dona, paral·lelament a les importants realitzacions sorgides en el camp de la investigació.

2.- Gerda Lerner, ob. cit. capítol "The Challenge of Women's History", pp. 168-180.

3.- Joan Kelly, *Women, History and Theory*, Chicago, 1984, especialment el capítol "Did Women Have a Renaissance?", pp. 19-50.

4.- Sobre la dona com a factor constant des del punt de vista demogràfic: Joan Connelly Ullman, "La protagonista ausente: la mujer como objeto y sujeto de la historia de España", *La mujer en el mundo contemporáneo*, Madrid, 1981.

5.- Sobre la "Historia Contributiva" com una fase de la història de la dona: Mary Nash, ob. cit., pag. 23.

A Catalunya -com a la resta de la península- no serà fins molt avançats els setanta que comencem a detectar una inquietud acadèmica en relació als estudis sobre la dona. A partir d'un primer nucli de "puioneres" (6) sorgeixen una sèrie d'iniciatives que estimulen i fan de coixí a una producció historiogràfica creixent des d'aleshores però encara molt insuficient. Repassem-les ni que sigui per sobre i sense pretensions de relacionar-les totes. La creació del Centre d'Investigació Històrica de la Dona (CIHD) dirigit per Mary Nash, realitza des del 1982 una important tasca de debat i recerca, potenciant al seu empar un bon equip d'especialistes i una certa infraestructura per les investigadores -bibliografia, conferències, etc.- que ha permès la organització a partir de l'any passat, d'uns cursos de postgrau sobre la història de la dona dirigits molt específicament al suport teòric i el tractament de fonts per a millorar la preparació de l'alumnat de cara a la investigació. Cal ressaltar com a fet important la celebració l'any 1986 del Primer Congrés d'Història de la Dona dedicat al tema "De la casa a la fàbrica. La dona com a element de transformació social (s. V-XX)" que recollí diverses aportacions relacionades amb la dona a la Catalunya moderna (7). Tot i la seva major dedicació a l'època contemporània, que és l'etapa privilegiada perquè genera una major producció de treballs, el CIHD ha anat ampliant progressivament el grup corresponent a l'edat moderna que en els darrers mesos ha aconseguit la subvenció per tirar endavant un projecte de sistematització de fonts susceptibles d'ésser utilitzades en els estudis sobre la dona a la Catalunya de l'Antic Règim.

Una iniciativa similar que es va institucionalitzant des de l'any 79 és el "Seminario de Estudios sobre la Mujer" de la Universitat Autònoma de Madrid dirigit per Maria Angeles Duran que cristal·litza en les "Jornadas de Investigación Interdisciplinaria" que es van celebrant periòdicament des del 1981, amb una important participació de grups d'investigació dedicats a la Catalunya moderna (8).

La creació d'un Seminari d'Història de la Dona de la Universitat Autònoma de Barcelona i la celebració d'un Encontre de Treball l'any 1983, així com algunes comunicacions presentades al Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya de l'any 1984 organitzat per la Universitat de Barcelona i el fet que en la seva segona edició la història de la dona compti amb una àrea pròpia són altres fets remarcables del progrés de les investigacions en aquest camp, sense oblidar alguns "dossiers" publicats en revistes d'història.

També l'existència dins el Centre d'Estudis d'Història Moderna "Pierre Vilar" d'un grup de treball dedicat a la història de la dona que ha obtingut una subvenció per un projecte de recerca relacionat amb alguns aspectes de la realitat femenina a l'Antic Règim català, ens fa ser moderadament optimistes vers el futur de la disciplina.

La major part de referències sobre els estudis existents aniran sortint al llarg de les notes d'aquesta exposició.

- 6.- Recordem tan sols a Carmen Martín Gaité, Mary Nash, Maria Angeles Duran, Victoria López Cordón entre altres.
- 7.- Comunicacions referides a la Catalunya moderna: Magda Mirabet i Cucala, "La dona vista a través del romancer popular"; Jordi Doncel i Cabot, "La dona dins el sistema gremial"; Montserrat Carbonell i Esteller, "El treball de les dones a la casa de Misericòrdia de Barcelona (segona meitat s. XVIII)"; Montserrat Ventura i Munné, "Les dones de l'Antic Règim, un col·lectiu analfabet"; Josep Maria Perlasia i Botey, "Els límits de la virtut. Reflexions sobre la dona barcelonina a finals del segle XVII"; Mercè Fàbregues, Angels Martínez i Núria Vilardell, "La mujer en la moral sexual de la Iglesia (s. XVII-XVIII)"; Anna Venancio i Castells, "Els convents femenins a la Barcelona del segle XVII: estructuració social i econòmica d'una comunitat religiosa en el període posterior a la reforma tridentina"; Ismael Almazán Fernández, "Grupos juveniles y violencia sexual en Terrasa durante el siglo XVI"; Marta Garriga i Pau Saura, "La dona i els viatgers del segle XVIII"; Antonio Gil Ambrona, "Actitudes de la Iglesia ante la mujer: Del Sermón a los Procesos de separación matrimonial. Un estudio para la Barcelona de los siglos XVI y XVII"; Julia Martínez, Rosa Salvadó i Josep M. Sánchez, "La dona i la seva condició a través dels testaments de l'època moderna (s. XVI-XVII)"; Roser Solé i Solé, "Dona i matrimoni en els anys 1800-1801: els casos de dispensa de proclames de la Diòcesi de Barcelona"; Conchita Gil Martín, "Nuevas perspectivas para la mujer del siglo XVIII".
- 8.- Relació comunicacions "Jornadas de Investigación

La realitat del present i les perspectives de futur

Com valorar els coneixements que fins avui conformen l'actiu de la nova història de la dona a la Catalunya moderna? El primer pas era fixar l'atenció en la necessitat d'impulsar aquest sector. Això creiem que ja s'ha aconseguit. Cada cop hi ha més investigadores/ors convençuts de la fertilitat d'aquesta via. Però la novetat que representa encara aquest camí, conjuntament amb la situació general de la investigació al nostre país produeix uns resultats globals optimistes de cara al futur però avui per avui molt insuficients. Es va multiplicant el nombre de treballs però no ens arriben aportacions de gran abast sinó petites aproximacions a molt diversos temes que són certament útils com a primer contacte però clarament poc significatives per poder donar una visió de conjunt de la situació de la dona a la Catalunya de l'Antic Règim. Val a dir que la situació descrita no és exclusiva del nostre país, sinó que la historiografia sobre la dona a la Catalunya moderna participa plenament de les deficiències i característiques que ofereix el panorama més general de la referida a l'Antic Règim a l'estat espanyol.

Receptiva -encara que amb un considerable retard- als progressos foranis de la nova disciplina, la historiografia catalana -i espanyola- comença a donar les seves primeres passes. Hi trobem una certa exhuberància verbal a l'hora de definir els objectius dels treballs que molt sovint creen unes expectatives de continguts que no es corresponen amb la realitat. Exhuberància essencialment d'importació perquè fem servir tot l'utilatge teòric que ens ha arribat a través de la més precoç experiència dels països capdavanters en aquest camp. Hem manllevat -després de reflexionar sobre la oportunitat d'utilitzar-los dins el nostre contexte- termes i mètodes que ens han semblat adients i els hem assumit amb una certa facilitat, reacció del tot lògica si va acompanyada d'un debat paral·lel sorgit de la nostra pròpia experiència en la investigació, que ens permeti ajustar alguns elements a les particularitats del nostre entorn i aconseguir elaborar les nostres pròpies conclusions.

La dona vista pels seus contemporanis

Una de les primeres direccions que va emprendre a Catalunya la investigació sobre la dona fou l'anàlisi de la imatge femenina a través de diverses fonts de tipus literari, especialment les eclesiàstiques (9) -Sermonaris, Catecismes, Manuals de Confessors- que conformaven una consideració de la dona basada en un determinisme que troba suport en una pretesa realitat biològica i psicològica.

L'interès d'aquestes fonts és el de facilitar una simbologia femenina i uns conceptes normatius que interpreten i emmarquen els símbols culturalment existents (10), mentre ens descriuen i prescriuen els comportaments femenins en els seus diversos possibles estats i situacions. Un segon aspecte que ressalta la importància d'aquestes fonts és la seva qualitat de

9.- Conchita Gil Martin, "Las relaciones paterno-filiales en los libros de propagandística católica", *Actes del Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, t. II, 1984, pp. 409-416. Dolors Ricart i Sampietro, "El model femení a la Catalunya del segle XVIII a través de les fonts eclesiàstiques", *Actes del Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, t. II, 1984, pp. 629-636. De la mateixa autora, *El discurs eclesiàstic al voltant del món femení a la Catalunya del segle XIII*, tesi de llicenciatura inèdita, Universitat de Barcelona, 1986. Antonio Gil Ambrona, "La mujer visita a través de la Iglesia en la sociedad catalana de los siglos XVI y XVII", *Manuscrits*, Barcelona, 1985, pp. 79-94.

10.- Aquests dos aspectes, els símbols culturalment disponibles i els conceptes normatius que els omplen de contingut, conformen, conjuntament amb l'estudi de la realitat femenina a través de documentació no literària i de l'anàlisi dels camins a través dels quals es va construint la identitat subjectiva del col·lectiu femení, l'esquema amb el qual Joan W. Scott defineix els elements que s'integren en el concepte de "gènere", "Gender: A Useful Category of Historical Analysis", *The American Historical Review*, 91, 1986, pp. 1053-75.

poderós i generalitzat discurs ideològic que es fa present en la vida quotidiana de la dona, amb el que això pot significar per la formació de la identitat subjectiva femenina, sense oblidar la informació molt gràfica sobre com l'Església analitza les desviacions que es produeixen en la realitat respecte d'aquest arquetip ideal preconitzat.

Les fonts eclesiàstiques han sigut analitzades en relació a la moral sexual, constatant-se l'immobilisme de les formulacions al llarg de tota l'Edat Moderna. (11) Tot i la llarga durada d'aquests aspectes ideològics, potser un treball més ampli i sistemàtic permetria detectar una certa evolució que possibilités algunes matisacions en aquest aparent immobilisme.

Tot i el limitat abast d'aquests treballs, creiem que donen una perspectiva molt suggerent de la consideració i valor atorgats a la dona per la ideologia dominant de cada moment, i que caldria completar aquesta visió amb un estudi comparatiu dels diferents discursos o elaboracions morals i polítiques existents com podrien ser el pensament econòmic, filosòfic, el cos jurídic o científic-mèdic. Entre altres coses, aquesta anàlisi ens ajudaria a descobrir com afecten a la dona alguns moviments ja considerats des de la perspectiva masculina com ara la Il·lustració. La dona és objecte i receptor passiu de tota ideologia sense participar en la seva creació i ens cal analitzar quins són els valors ideològics que es projecten en la realitat femenina.

La literatura no eclesiàstica del divuit és considerada per Cristina Dupláa com exponent ideològic d'un segle marcat amb un signe pretesament racionalista i científic mentre que en la realitat es mou entre els valors d'una incipient burgesia comercial en simbiosi més que no pas en ruptura amb els valors tradicionals (12). Segons l'autora, el vernís dels valors il·lustrats com la llibertat d'elecció d'estat, la vocació professional o la dignificació del treball, etc., arribarà només a una petita part de les dones de les classes dominants que participaran en alguna mesura en el procés.

Els romanços populars o la denominada "literatura de cordill" corresponents al segle XVIII utilitzats per Magda Mirabet (13) ens acosten a una concepció menys "cultura" però també tòpica de la dona. Els temes més freqüents fan referència al matrimoni, el mal caràcter de les dones, la seva fama de despendre els béns del marit, etc., i ens mostren una visió femenina mediatitzada pels autors masculins dels rodolins i romanços que, en molts casos, i tret d'alguns llibres de moral, representen quasi tota la cultura escrita de què gaudeix la majoria de la població.

Una altra línia de recerca que caldria ampliar és la que ha estat iniciada per Josep M. Perlasia i Botey referida a la dona barcelonina de les classes benestants centrada en els aspectes religiosos i pedagògics, tractant de resseguir les influències de la religiositat femenina (14).

La capacitat interpretativa d'aquests treballs basats en fonts de tipus literari es veu limitada per les característiques de les pròpies fonts que no ens parlen de la realitat femenina -encara que alguns aspectes es poden deduir pel sentit del discurs- sinó de la concepció que es manté sobre la dona, la qual cosa al meu entendre no deixa de tenir un gran interès. A l'igual que una història del pensament econòmic no ens explica l'economia real d'un país en el moment en què aquest pensament es genera però ens acosta a les concepcions, preocupacions i solucions que són capaços de formular els contemporanis que reflexionen sobre el tema, els discursos ens transmeten una informació qualificada sobre el món femení que serà bo contrastar amb investigacions basades en fonts no literàries.

11.- Mercè Fàbregues, Angels Martínez i Núria Vilardell, "La mujer en la moral sexual de la Iglesia (s. XVII-XVIII)", Primer Congrés d'Història de la Dona.

12.- Cristina Dupláa, "La mujer como objeto literario", *Historia* 16, n. 145, 1988, pp. 54-58.

13.- Magda Mirabet i Cucala, "La dona vista a través del romancer popular", Primer Congrés d'Història de la Dona. De la casa a la fàbrica, Barcelona, 1986.

14.- "Els límits de la virtut. Reflexions sobre la dona barcelonina a finals del segle XVII", comunicació al Primer Congrés d'Història de la Dona. De la casa a la fàbrica, Barcelona, 1986.

De la domesticitat a la marginació

Hi ha dues línies de preferència en les aportacions dels darrers anys: d'una banda, interessa tot el relacionat amb els diversos aspectes que componen l'esfera privada, aquell espai on més clarament definida trobem la dona; de l'altra, s'ha iniciat una interessant dedicació al tema de la marginació femenina, no en un sentit ampli referit a la que òbviament ha patit històricament, sinó aquella altra marginació fruit, no del gènere, sinó com diu Núria Vilardell (15) deguda als seus comportaments i actituds vitals.

Els estudis sobre la família contemporen moltes possibilitats per la investigació. Des del punt de vista demogràfic, aquest àmbit d'estudi tant desenvolupat a Gran Bretanya i França, es troba a Catalunya encara molt poc treballat, fins i tot per sota del nivell d'altres àrees peninsulars com Galícia o Múrcia. Disposem, però, d'alguns estudis força sòlids com ara el d'Antoni Simón sobre Girona (16) i les importants i continuades aportacions de Ricardo García Cárcel (17) que suposen un avenç important i plantegen un bon estat de la qüestió sobre les dimensions de la família catalana i el seu creixement al segle XVIII, en relació directa amb l'expansió econòmica. Destaca clarament com la subordinació de les variables demogràfiques a l'economia impulsen el nombre dels casaments i rebaixen l'edat de contraure matrimoni, ampliant els anys de fertilitat femenina i disparant-se extraordinàriament les taxes de natalitat a la segona meitat del divuit.

Revisen la pressuposada mítica situació de privilegi de la dona basada en la romàntica lectura que durant molt de temps la historiografia catalana mantingué sobre el règim dotal. L'existència del dot com assegurança econòmica de la dona en casar-se, no deixa de representar una instrumentalització de la dona en el que clarament era la seva funció: simple transmissora dels béns del pare als néts i ens recorden al mateix temps les dificultats de mantenir el control sobre el dot si, en el cas d'enviudar, decidia contraure un nou matrimoni.

Tot i l'interès progressiu demostrat des del segle XVI pel poder polític i eclesiàstic intentant situar les relacions afectives dels homes i dones de l'Antic Règim en el marc legal del matrimoni (18), diversos treballs qüestionen l'estabilitat de la institució i anuncien l'existència d'un important niu de tensions domèstiques il·lustrades per una substancial proporció de demandes de divorci, en la seva major promogudes per l'esposa, amb sovintejadades al·legacions a actes violents exercits pel marit (19). Al segle XVIII, el divorci és una font de preocupació de les instàncies eclesiàstiques que dediquen Pastors ja no intentant erradicar les ruptures matrimonials sinó explicatives de com els rectors han de tractar els casos de les seves parròquies (20). Coneixem

- 15.- Núria Vilardell, "Marginación femenina. Pícaras, delincuentes, prostitutas y brujas", *Historia* 16, 145, 1988, pp. 72-79.
- 16.- Antoni Simón Tarrés, *La estructura familiar en la Catalunya moderna. El caso de Gerona*, inèdit. Del mateix autor, "La familia catalana en el Antiguo Régimen", *La familia en la España Mediterránea*, Barcelona, 1987, pp. 65-93.
- 17.- Ricardo García Cárcel, "La familia y la muerte", *Historia de Cataluña. Siglos XVI-XVII*, 1985.
- 18.- Amb la Real Cèdula del 1564 s'estableixen les prescripcions tridentines sobre el matrimoni a tots els regnes d'Espanya, en un intent d'acabar amb la pràctica habitual del matrimoni per paraules de futur en el qual la figura de l'Església no intervenia com instrument regulador i de control. Trento significà un considerable esforç d'enquadrament social del qual la dignificació del matrimoni com contracte i com sacrament fou un dels fronts principals d'intervenció.
- 19.- Antonio Gil Ambrona, *El matrimonio catalán entre 1562 y 1650. Régimen jurídico y fracaso conyugal en la diócesis de Barcelona*, tesi de llicenciatura, 1984.
Antonio Gil Ambrona i Ariadna Hernández, "El fracàs conjugal durant la segona meitat del segle XVIII", *L'Avenç*, 67, 1984, pp. 18-23.
- 20.- Gavino de Valladares y Mesia, bisbe de Barcelona, llevà el 1782 una Pastoral en forma de "Avisos, que sobre el modo con que deben conducirse con los divorciados dirige a los Confesores de su diócesis".

poc les tensions dins el matrimoni derivades de la posició de cada sexe en aquesta situació i els mecanismes interns de funcionament (21).

Per Arlette Farge (22), les fonts judicials són especialment indicades per a resseguir, precisament, el que ella considera de major interès, és a dir, quin són els elements provocadors de conflictes en el si de la vida quotidiana, configuradors d'una determinada situació de poder entre els gèneres (23).

Fóra interessant realitzar -si la situació de les nostres fonts judicials ho permetès- un estudi sistemàtic sobre la vida quotidiana del segle XVIII en el que s'utilitzessin criteris no androcèntrics i aprofundint precisament en temes com l'espai domèstic, la divisió de funcions, les relacions conjugals i entre pares i fills, la significació de la infància (24), la sexualitat (25), les diverses formes de viure experiències -com la mort, el part o l'enfermetat (26), transcendent com ja suggereix Ricardo García Cárcel- els estudis quantitius sobre la família -d'altra banda molt necessaris- per adoptar una perspectiva més antropològica que estudiï la dona en el si de la família com institució que integra elements econòmics, socials però també ideològics i personals (27), en la perspectiva de què hi ha una falsa dicotomia en allò que sovint es tendeix a fer d'oposar l'esfera pública a l'esfera privada (28).

Respecte del tractament historiogràfic de la dona vista en la seva domesticitat, s'està debatent sobre la interpretació victimista amb què s'han apuntat alguns treballs, oposant aquesta visió a la de considerar en sentit positiu les aportacions de les dones al progrés històric, deixant de lamentar la seva marginació històrica. És cert que sovint ens trobem amb reiteratives -per òbvies- interpretacions sobre el paper marginal de la dona, però no ho és menys que aquest és un fet que no podem silenciar. El que cal és tractar d'analitzar la funció social que presenta la diferenciació de rols. Estudiar i ressaltar la importància de la dona com a factor demogràfic, en les seves activitats domèstiques i extradomèstiques, els seus sabers específics, la capacitat educadora i transmissora d'ideologia i coneixements, és evidentment una reacció lògica i justa. Però cal també tenir present els límits imposats pels valors masculins a la seva activitat i com aquests actuen en els valors de la dona, com els internalitza, introduint el concepte d'"adaptació cultural" en l'anàlisi de com els fa seus i els transmet. En definitiva, com es va construir la concepció subjectiva de si mateixa.

Si fins ara vèiem el que era l'àmbit normatiu femení o la dona en la seva domesticitat, ara ens referirem al camí emprès per les investigacions sobre el grup femení que és objecte d'una doble marginació: la del gènere i la relacionada amb les seves actituds i comportaments. Que l'espai domèstic sigui la vida majoritària, no ens ha de fer oblidar que existia una dissidència important centrada en formes de vida allunyades del que era considerat homologat a la moral

- 21.- Eva Serra, "La violència sobre la dona en la societat rural catalana del segle XVIII", *Encontre de Treball sobre història de la dona*, 1983.
- 22.- Arlette Farge, *La vie fragile. Violence, pouvoirs et solidarités au XVIIIe siècle*, 1986.
- 23.- Joan W. Scott, "Gender: A Useful Category of Historical Analysis", *The American Historical Review*, 91, 1986, pp. 1053-75. Per a l'autora, gènere "és una forma primària de significar les relacions de poder,... un camp primari dins del qual el poder és articulat".
- 24.- Aurea Roldan, "Els nens abandonats a la Catalunya del segle XVI", *L'Avenç*, 66, 1983, pp. 62-66.
- 25.- Sobre les relacions sexuals: Isabel Testón Núñez, *Amor, sexo y matrimonio en Extremadura*, 1985. Dolors Ricart, ob. cit., capítol 2. Conchita Gil Martín, "Las relaciones paterno-filiales en los libros de propagandística católica", *Primer Congreso d'Història Moderna de Catalunya*, vol. II, pp. 409-416.
- 26.- Una primera presa de contacte, encara que molt parcial, sobre labiologia de la reproducció: Dolors Ricart, ob. cit., pp. 79-89. Actualment, Conchita Gil està investigant sobre aspectes mèdics en relació a la dona.
- 27.- Pierre Vilari, pròleg a "La familia en la España Mediterránea", 1987, pàg. 9.
- 28.- Sobre la qüestió públic/privat, veure: Evelyn Fox Keller, *Reflections on Gender and Science*, 1985, pp. 8 i ss.

catòlica i als models aprovats per la ideologia dominant, totalment imbuïda d'aquests mateixos principis morals.

A partir de treballs que ens arriben de la mà de l'antropologia com ara la suggestiva incursió de Julio Caro Baroja en la realitat i la mentalitat de la bruixa i altres aportacions posteriors de la història social referides a la Inquisició (29), s'ha obert un front d'estudi que té com punt de partida totes aquelles formes de vida femenina que impliquen una situació de marginació social. Són, ara per ara, aportacions molt puntuals que ens donen pistes sobre algun aspecte de la bruixeria a Catalunya i les seves variables (30), les professions no morals com la prostitució, la delinqüència femenina o les dissidències religioses (31). Hi ha, doncs, un interès creixent sobre la problemàtica de la marginació que no ha tingut encara la seva concreció en treballs de gran abast, si exceptuem l'important estudi de Montserrat Carbonell que està a punt d'aparèixer sobre la situació de les noies recollides a la Casa de Misericòrdia de Barcelona (32).

La marginació femenina sovint és interpretada a partir d'associar-la a una certa resistència de la dona a sotmetre's al rol normatiu imposat o bé considerar-la com víctima passiva d'uns certs mecanismes ideològics en relació a la cojuntura econòmica i la realitat social. Fóra interessant disposar de treballs sobre els diferents conceptes i tipus de marginació veient la seva evolució en el temps; no devien ser les mateixes les causes de marginació al segle XVI o al XVIII. Esbrinar en què consistia la marginació, quin preu calia pagar per ser diferent, quin grau de voluntat o victimisme trobaríem en les diferents formes de marginació.

Probablement seria útil acostar-nos al tema a partir del concepte de transgressió femenina que ens remeteria a tots aquells comportaments dissidents del discurs de la normalitat. Sistematitzar-los en una tipologia, quantificar-los, interpretar d'una banda la seva importància numèrica i qualitativa, l'etiologia dels comportaments fora de norma, la seva consideració pel conjunt de la societat caracteritzant i demensionant la seva funció social i valorar el que d'experiència específicament femenina hi ha en cada un dels diversos tipus de marginació i els mecanismes de control i mesures de repressió en cada cas, tot remarcant si són diferenciables dels utilitzats en les transgressions masculines.

- 29.- Julio Caro Baroja, "Las brujas y su mundo", Madrid, 1982; Inquisición, brujería y criptojudasismo, Barcelona, 1974. Ricardo García Cárcel, Herejía y sociedad en el s. XVI, Valencia, 1520-1609, Barcelona, 1980. Del mateix autor, "La Inquisició a Catalunya", L'Avenç, 47, 1982.
- Bartolomé Bennassar, Inquisición española: poder político y control social, Barcelona, 1981.
- Gustav Henningsen, El abogado de las brujas. Brujería vasca e inquisición, Madrid, 1983.
- 30.- Gemma García Fuertes, "La posesión diabólica, una forma de liberación: Magdalena Vidal Freixa, energúmena (1783-1786.-, Primer Congrès d'Història Moderna, vol. II, 1984, pp. 647-655.
- 31.- Núria Vilardell Crisol, "Marginación femenina. Pícaras, delincuentes, prostitutas y brujas", Historia 16, 145, pp. 72-79.
- Teresa Ibars, "La delincuencia de la Lérida del siglo XVII", Primer Congrès d'Història Moderna de Catalunya, Barcelona, 1984, vol. I, pp. 457-463.
- M. Jové i H. Kirchner, "Captaires, prostitutes i rodaners. Barcelona, 1600-1640", Primer Congrès d'Història Moderna de Catalunya, Barcelona, 1984, vol. I, pp. 471-479.
- Anna Venancio i Dolors Ricart, "Dona, cultura i experiència religiosa (segles XVI-XVIII), Més enllà del silenci: les dones a la història de Catalunya, Barcelona, 1988, pp. 129-149.
- Antonio Gil Ambrona, "Mujeres religiosas, mujeres heterodoxas", Historia 16, 145, 1988, pp. 59-63.
- A. Pladevall, Persecució de bruixes a les comarques de Vic a principis del segle XVII, Barcelona, 1974.
- J. Luis de la Torre, "Bruixeria i superstició en la Inquisició catalana", L'Avenç, 61, 1983, pp. 50-55. Del mateix autor, "El delito de brujería en el Tribunal de la Inquisición de Barcelona durante el siglo XVII", Primer Congrès d'Història Moderna de Catalunya, 1984, vol. II, pp. 479-487.
- 32.- Moderns treballs sobre el mateix tema: Montserrat Carbonell i Esteller, "La beneficència a finals del segle XVII: una aproximació: la Casa i Hospital de Misericòrdia de Barcelona", Primer Congrès d'Història Moderna de Catalunya, 1984, vol. I, pp. 789-797.

Està pràcticament tot per fer i és un camp ple de possibilitats que ens donaria una visió interessant sobre algunes formes de vida i la seva evolució: per exemple, la bruixa, la sanadora: podem pensar que ha anat variant amb el temps el seu camp d'acció?. El mateix podríem preguntar-nos sobre altres formes d'heterodòxia. Per començar a fer algunes generalitzacions caldrien monografies sobre cada un dels aspectes. Marginació és ja en si un concepte que necessita una reflexió del significat que conté. La marginació com element de repressió, de separació de les persones que viuen d'una manera determinada, es justifica al considerar que unes actituds determinades atempten al cos social en la seva integritat material (delinqüents) o espiritual (bruixes, prostitutes), a través de fets considerats immorals des de la parcel·la de la sexualitat, la religió o la propietat.

La marginació per fets contra la moral en relació a la sexualitat integraria totes aquelles actituds i formes de vida femenines que, tot i ésser -per la freqüència i naturalesa- assumides com inevitables pel conjunt de la societat -a la qual serveixen sovint de mecanisme regulador de tensions-, són perseguides i condemnades, bé sigui per la justícia o per la moral dominant. Prostitutes que fan de la deshonestat una forma de vida, però també amistançades -sigui per problemes econòmics o simplement amorosos- o senzillament dones en llibertat que utilitzen sense restriccions la seva afectivitat i sexualitat. Les dissidències religioses inclourien les dones que, des del marc de la ortodòxia, presenten comportaments immorals o d'enfrontament als principis de la jerarquització en què es basa el funcionament dels convents però també actituds en conflicte obert amb els dogmes imposats.

Educació, cultura i treball femení.

Hi ha una sèrie de plantejaments novedosos que apareixen amb insistència durant tot el segle XVIII i amb especial èmfasi durant la segona meitat. El pensament il·lustrat destaca la seva preocupació per l'educació i la formació dels súbdits en una voluntat de dignificar el treball, d'afavorir la llibertat a l'hora d'elegir estat o professió, valorant de manera especial la perspectiva vocacional de les decisions personals.

Com s'insereix la dona en el mar de l'educació en funció dels nous paràmetres emanats dels plantejaments il·lustrats? (33). Recordem que Carles III, fidel a la seva imatge de "modernització" des de dalt, establí el dret d'ingrés per les dones a les societats econòmiques i a l'Acadèmia de la Llengua i l'any 1783 una Reial Cèdula establia oficialment les escoles de nenes a tot el país, encara que amb un programa educatiu canalitzat més a les tasques considerades "femenines" (labors, oració) que a les intel·lectuals (llegir, escriure, comptar, gramàtica...) (34).

Pel que fa a la situació a Catalunya, poc en sabem. El rigorós i interessant treball quantitatiu de Montse Ventura pel cas de Mataró durant la segona meitat del segle XVIII -el primer de què disposem- (35) ofereix dades sobre la desigual situació femenina quant a l'accés a la instrucció.

33.- Mariló Vigil. La vida de las mujeres en los siglos XVI y XVII, 1986.

Carmen Martín Gaité. Usos amorosos del dieciocho en España, Barcelona, 1981.

34.- Margarita Ortega López, "Casa o Convento. La educación de la mujer en las edades moderna y contemporánea", Historia 16, 145, 1988, pp. 41-48.

35.- Montse Ventura i Munné, "El nivell d'alfabetització de la població de Mataró a mitjan del segle XVIII", Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya, Barcelona, 1984, vol. II, pp. 666-675; "Les dones de l'Antic Règim, un col·lectiu analfabet", Primer Congrés d'Història de la Dona, 1986; Lletres i il·lustrats en una ciutat de la Catalunya Moderna: Mataró 1750-1800, tesi de llicenciatura inèdita, Barcelona, 1986.

A finals de segle, la proporció de població "alfabetitzada" (36) era d'un 15% de dones contra un 60% d'homes. Seria bo completar aquest treball amb monografies sobre altres zones representatives del Principat i abastant un marc cronològic més ampli per poder disposar d'una geografia de l'alfabetització a la Catalunya de l'Antic Règim que ens subministrés explicacions sobre les característiques de l'educació. Tant el discurs polític com l'eclesiàstic es fan ressò del dret de les dones a la instrucció (37), però la seva idea de la funció femenina el fa ser molt prudent a l'hora de llençar proclames en aquest sentit (38).

Veure l'abast real de les mesures il·lustrades sobre l'educació femenina sera un estudi interessant que ens permetria alhora dimensionar millor la pròpia capacitat de canvi de la Il·lustració i el que aquesta pogué significar de transformació per la vida de les dones. Sembla que noves formes d'integració femenina en els debats intel·lectuals de finals de segle podrien significar l'inici d'una revisió de la consideració de la capacitat femenina, però caldria veure a quantes i quines dones afectà realment aquest moviment que la informació de què disposem apunta a que esdevingué un fet destacat qualitativament però molt minoritari (39).

Molt lligat amb el tema de l'educació tenim per resoldre tota la problemàtica sobre el concepte de cultura femenina que a Catalunya no ha passat encara del nivell del debat que s'està produint en els darrers anys a altres països. Sense incidir en les diferents significacions que sobre aquest terme plantegen les escoles historiogràfiques i adoptant la que Mary Nash (40) ens ofereix com a sàvia síntesi de les posicions que la utilitzen en un sentit ampli (41), la cultura femenina integraria tots els elements presents en la vida quotidiana de les dones: els seus comportaments, creences, costums, gestos, llenguatge i sistemes de relacions i de solidaritats.

Cultura que, en aquest sentit ampli, transcendeix la concepció masculina del terme i adopta la visió de com és viscuda per les dones la seva experiència específica. A cavall entre la història social i la de les mentalitats, treballar aquest camp encara verge seria un pas important de definició conceptual a partir del qual seria possible valorar les aportacions de la dona en la història, trencant amb el predomini dels valors essencialment masculins que encara impregnen la nostra historiografia. I significaria també estudiar el comportament de la dona en tots els seus contextes: a la casa, al taller, al camp, en les èpoques de crisi econòmica, a les festes, al carrer, a l'església. Una qüestió fonamental, però, serà el d'emmarcar qualsevol treball d'aquest tipus que vulgui aïllar els aspectes específicament femenins que poden integrar-se en el concepte cultura, dins un esquema que tingui en compte el factor classe sense el qual podria semblar que la realitat femenina s'explica només a partir del concepte gènere.

El treball femení com una part d'aquesta cultura femenina ha gaudit d'un interès especial en els darrers anys. Les "VI Jornadas de Investigación Interdisciplinaria sobre la mujer" celebrades l'any 87 es van dedicar precisament a aquest tema, que porta inherent la dificultat de definició que suposa en el cas de la dona, en la qual té un sentit més ampli que el treball masculí.

36.- Recordem que el concepte "alfabetització" és de difícil precisió per l'època que ens ocupa. Montse Ventura, que ha basat el seu treball en l'estudi de les signatures d'un bon nombre de testaments matisa com en molts casos els coneixements probablement es reduïen a la capacitat de llegir i uns certs rudiments d'escriptura.

37.- P. Benito Feijoo, "Defensa de las mujeres", Teatro Crítico Universal, Barcelona, 1964.

38.- Sobre els criteris eclesiàstics en relació a l'accés de les dones a la instrucció: Dolors Ricart, *El discurs eclesiàstic...* pp. 106-138.

39.- Margarita Ortega López, ob. cit. pàg. 46.

També: Carmen Martín Gaité, ob. cit., pp. 119-129.

40.- Mary Nash, ob. cit., pp. 30-35.

41.- Concepte ampli defensat, entre altres, per Gerda Lerner "Politics and Culture in Women's History", *Feminist Studies*, vol. 6, 1, 1980. A: Mary Nash, ob. cit. pàg. 34.

En paraules de Montserrat Carbonell, aquest concepte vé determinat, durant l'Antic Règim, pel fet que la casa contitueix "el mar de l'activitat productiva-reproductiva... (i el concepte integraria) l'activitat de cada membre de la família... per tirar endavant una determinada estratègia familiar de subsistència i reproducció" (42).

Caldria fer un estudi exhaustiu de les diverses legislacions -reial, municipal- i veure l'evolució de les restriccions i consideració sobre el treball femení (43) tractant de transcendir el concepte de complementarietat amb què, partint de plantejaments androcèntrics, sovint s'ha volgut caracteritzar el treball femení, devaluant la seva importància real. De la divisió sexual del treball se'n desprèn una discriminació que cal analitzar per veure els mecanismes amb què és valorat el treball de les dones.

Avui mantenim que la divisió sexual del treball és un fet cultural i no basat en la naturalesa. D'aquesta divisió se'n desprèn una discriminació que cal analitzar per veure els mecanismes amb què històricament s'ha produït la diferent valoració del treball femení. Hi hauria diversos aspectes a analitzar: descriure, classificar i quantificar quins eren els treballs femenins (en el sentit ampli esmentat anteriorment); la funció social i econòmica implícita en aquestes activitats; la valoració que mereixien les activitats femenines. Veuríem com bona part del treball de la dona era infravalorat socialment; la discriminació femenina en el treball; remarcant dos aspectes: les restriccions de què era objecte -professions o categories a les quals no tenia dret d'accedir- i la discriminació salarial i de consideració social del treball femení en relació al mateix realitzat per l'home.

Un altre aspecte important seria el de l'evolució d'algunes professions o activitats pràcticament monopolitzades fins a un cert moment per les dones (llevadores, sanadores, etc) que veuran, precisament a partir de finals del divuit, com són progressivament apartades d'aquestes activitats i substituïdes per homes, en relació al canvi de model cultural i de la primacia dels estudis i els títols als quals la dona no tindrà accés i que suposa una disminució als quals la dona no tindrà accés i que suposa una disminució de la dosi de poder en el si de la comunitat deguda a uns sabers femenins que li eren respectats i reconeguts (44).

Hem fet un repàs no exhaustiu d'algunes de les direccions en què s'està avançant en la recentment iniciada nova història de la dona. Els resultats obtinguts fins ara demanen un gran esforç d'investigació en tots els camps perquè sabem encara molt poc de gairebé tot. Això exigeix que aquest esforç sigui rendible i dirigit a obtenir els màxims resultats. Només hi ha un camí: lligar els esforços individuals a objectius col·lectius, planificant amb coherència els temes a investigar de manera que es vagin cobrint els múltiples espais en blanc que malauradament són nombrosos.

Encara que no sigui molt ortodoxe, anem però a fer una suposició: suposem que ja disposem d'importants aportacions, que la informació que tenim és molt més abundant. Això significaria que, a tots els estudis sobre història econòmica, política, social, etc., hauríem d'afegir una sèrie de monografies sobre diversos aspectes de la realitat femenina. Aquesta situació que ja s'està començant a produir, no donaria com a resultat una dona "històrica" prescindible no només per la resta d'historiadors d'altres camps, sinó també prescindible per la història que s'ensenya a escoles, instituts i universitats?

42.- Montserrat Carbonell i Esteller, "El treball de les dones a la Catalunya moderna", VV.AA., Més enllà del silenci: les dones a la història de Catalunya, Barcelona, 1988, pàg. 114.

43.- Per un estat de la qüestió sobre el treball femení: Maria Lluïsa Moltó, "La discriminación de la mujer en el trabajo", Debats, 4, 1982, pp. 53-61.

44.- Sobre la devaluació d'algunes activitats femenines: Robert Muchembled, "La mujer campesina en el Norte de Francia (s. XVII-XVIII)", Debats, 7, 1984.

Fóra molt greu que aquest nou camp d'estudi no transcendís l'interès dels seus propis especialistes i que la història general no se'n beneficiés. En definitiva, si els resultats de les investigacions sobre la dona no s'integren en els manuals d'història ni modifiquen els resultats d'altres camps de la història, tota la producció que es vagi elaborant s'anirà convertint en una parcel·la tolerada i fins i tot subvencionada però marginal i infrautilitzada, que no servirà per revisar els continguts de la història que s'ha fet fins avui ni de la que s'anirà fent d'ara endavant.

El perill de què, novament, la dona en la història sigui una presència poc decisiva, ens hauria de portar a reflexionar sobre dos aspectes fonamentals: en primer lloc, la necessitat de què els treballs que es facin sobre les dones siguin el màxim de contextualitzats, fent referència no només a les dones, sinó a la societat en general, de manera que els seus resultats no siguin "prescindibles" per la resta d'historiadors, evitant alhora la possible ubicació de les pròpies investigacions en un ghetto acadèmic, perill que comentava Arlette Farge en un Seminari que va realitzar al CIHD. I, en segon lloc, que d'una vegada, el coneixement sobre la dona a l'Antic Règim seveixi per enriquir els continguts de la història com a assignatura i deixi de ser una matèria explicada des d'una posició "progressista" però en una perspectiva androcèntrica.

Aquest és un repte decisiu que tenim a les mans, no només els qui treballen en aquest camp sinó també tots els historiadors. Que no s'hagi de parlar més d'integrar la dona a la història, sinó que la història ja porti el camí globalitzador proposat per Pierre Vilar d'una història que contempli, sense perjudicis, tots els elements que intervenen i s'interrelacionen en la seva transformació. Rescatar la dona de l'oblit històric no és tan sols una justa reivindicació: és un pas més en la consecució d'una història total; és, sobretot, fer-li un favor a la història.